Luktvädd i Åhus och Rinkaby

Kjell-Arne Olsson

Figur 1. Öster om Torgasträdet i Yngsjö finns en av de rikaste lokalerna för luktvädd i Sverige.
Foto K-A Olsson och Torgny Roosvall (infälld bild).

Luktvädd *Scabiosa canescens* har sedan gammalt rika och välkända förekomster i Åhus-trakten, t. ex. på inlandsdynen norr om Yngsjö och på Flintabacken i den södra utkanten av Åhus tätort. Vid Åvägen, intill den sistnämnda platsen, finns en vackert blommande förekomst som säkert många besökt som en lättillgänglig drive-in-lokal. Under inventeringsarbete för Projekt Millora och ”gammelskogsväxter” som ryl och grönpyrola, har jag under de senaste åren råkat springa på flera nya förekomster av luktvädd. Därför beslöt jag att göra en mer heltäckande inventering av luktvädd i Åhus och Rinkaby under sensommaren 2008.

Luktvädd är i Sverige en exklusiv växt för Skåne. Förutom i undersökningsområdet har den säkra och i en del fall rika lokaler i exempelvis trakten av Everöd–Lyngsjö, i Verkeåns dalgång och i Vombsänkan. Luktvädd är klassad som Sårbar (VU) på den nationella rödlistan (Gärdenfors 2005). Även om antalet lokaler i Vombsänkan och i den västra delen av Kristianstadsslätten tycks ha minskat något, har arten haft en relativt konstant frekvens sedan mitten av 1800-talet. I äldre tid har den dock haft en större utbredning i landskapet (Tyler m. fl. 2007). Luktvädd finns även i Danmark där den har knappt 10 aktuella lokaler på västra Själland. Av dessa är bara ett par förekomster på mer än 100 individ (Bruun 1997). I Danmark är ”vellugtende skabiose” klassad som

Luktvädd *Scabiosa canescens*

Beskrivning. Luktvädd är en flerårig ört som kan bli upp till fyra decimeter hög. Stjälken är upprätt, tätt hårig, och har motsatta blad. De övre bladen är fint parflikiga, medan de nedre bladen vanligen är helbräddade. Luktvädd blommar från juli till september med violetta doftande blommor som sitter samlade i platta korglika samlingar vars yttre blommor är betydligt större än de inre. Stödbladen är örtartade och mellan blommorna sitter hinnlika fjäll. Kronan är femflikig. Frukten är en nöt som sitter innesluten i ytterfodret. Ytterfodret har åtta ribbor och vidgar sig upptill i ett hinnartat bräm, innerfodret har fem bleka borst.

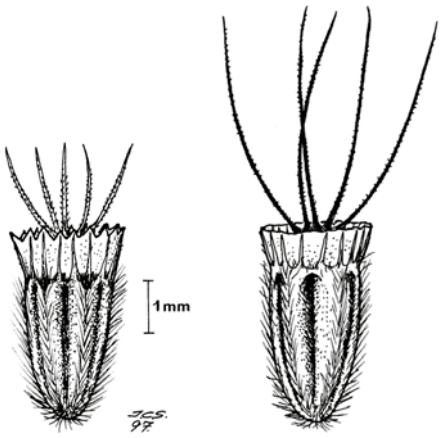
Luktvädd är mycket lik fältvädd (*S. columbaria*), den senare har dock parflikiga nedre blad, doftlösa blommor, samt innerfoder med bruna borst.

Utbredning. Luktvädd är sällsynt och förekommer bara i Skåne. Den växer på sandfält på kalkrik mark, stäppartade gräsmarker och sandstäpp.

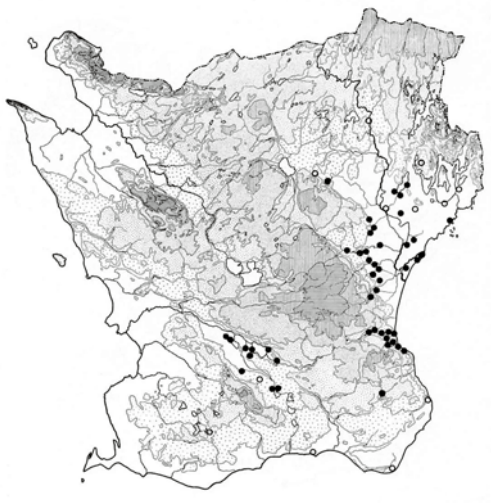
Första fynduppgift är från Skåne och publicerades år 1824 (Nordstedt 1920).

Etymologi. Artnamnet *canescens* kommer av latinets *canescere* (gråna, vitna) och betyder grånande [avseende behåringen].

Ur: Anderberg, A. & Anderberg, A.-L., 2007. Den virtuella floran. ⟩http://linnaeus.nrm.se/flora/welcome.html⟨. Naturhistoriska Riksmuseet.

Figur 2. Luktvädd, habitus. Tv frukt av luktvädd. Th frukt av fältvädd. Tekning Jens Christian Schou.

Karta 1. Luktvädd i Skåne enl. Weimarck 1985.

V (Sårbar) (Stoltze & Pihl 1998). Luktvädd har en begränsad världsutbredning. Utanför Norden har den en sydostlig utbredning genom Centraleuropa till Turkiet.

Under Projekt Skånes floras inventering 1989–2005 noterades luktvädd i 19 hektarrutor i Åhus och Rinkaby socknar. Under min inventering i augusti–oktober 2008 fann jag drygt 140 bestånd/beståndsgrupper fördelade på 62 hektarrutor. På fem av de tidigare lokalerna kunde jag inte återfinna luktvädd. I Åhus hamn fanns fram till 1995 ett mindre bestånd på en sandig gräsplan. Detta område utnyttjas vintertid som uppställningsplats för fritids- och fiskebåtar och beståndet kan ha försvunnit genom ren mekanisk påverkan. Strandheden mellan Snickarehaken och Revhaken på Äspet har förändrats genom erosion och det är möjligt att den luktvädd som noterades här 1990 helt enkelt blivit bortspolad. I en vägkant i ett sommarstugeområde vid Yngsjöstrand blev ett exemplar funnet 1997. Om denna enda planta inte blommat i år, kan jag ha missat den. Att jag inte lyckats återfinna luktvädd öster om Linda gård och vid Östra Sand är mera svårförklarligt. Även om båda lokalerna förändrats, borde luktvädd kunna finnas kvar.

I Åhus och Rinkaby växer luktvädd framförallt i sandiga gräsmarker och i gles tallskog, oftast i gläntor och intill vägar och stigar. Lokalerna är nästan helt koncentrerade till flygsandfält i ett smalt band 1–2 kilometer från havet; endast längst i norr – på Rinkaby skjutfält – finns några små förekomster i anslutning till stranden. Luktväddens skäl till att växa just här kan säkert sökas i en kombination av variabler, t. ex. markens pH/kalkinnehåll, klimatskillnader mellan väst- och östsidorna av strandskogarna, saltpåverkan från havet samt tidigare markanvändning.

Nästan alla lokaler för luktvädd är ohävdade och har i de flesta fall varit så under mycket lång tid. En del har troligen aldrig någonsin haft någon hävd, åtminstone inte i form av bete. Endast 6 hektarrutor betades 2008. På den betade delen av Rinkaby skjutfält är alla bestånden av luktvädd små och fåblommiga (lokalgrupperna J och L) medan den finns i fina bestånd strax utanför stängslet på lokal K. [Här växer luktvädd tillsammans med sin närstående släkting fältvädd *Scabiosa columbaria*. Detta är den enda förekomsten av fältvädd jag såg under inventeringen.] Även vid Yngsjö går det på flera ställen en skarp gräns mellan kortsnaggade betesmarker utan luktvädd och ohävdade gräsmarker och bryn med kraftiga och rikblommiga bestånd. Luktvädd är utan tvekan en beteskänslig art, som på välhävdade marker försvinner eller blir kraftigt undertryckt. I stället förefaller den trivas bäst på ohävdade men måttligt igenvuxna torrbackar, bryn och renar i torra, soliga lägen. Detta är ofta växtplatser som naturligt växer igen mycket långsamt.

I undersökningsområdet har luktvädd rika förekomster vid Yngsjö (lokalgrupp B) där den växer i vägkanter och på naturtomter i sommarstugeområden, på den inlandsdyn som löper mellan väg 118 och cykelvägen mellan Yngsjö och Åhus samt i gräsmark mellan villakvarter och tallskog (gammal träda?) (Fig.1.) Speciellt på det sistnämnda stället växer luktvädd rikligt tillsamman med arter som sandnejlika *Dianthus arenarius*, hedblomster *Helichrysum arenarium*, axveronika *Veronica spicata*, fältsippa *Pulsatilla pratensis* och ängs-

	Läge	Biotop	Hävd	Antal hektarrutor	Frekvens
A	Norr om Gropahålet	Glänta i tallskog	Ingen	1	Flera rikblommiga bestånd
B	Yngsjö	Sandig gräsmark, sanddyn, vägkant, naturtomt, tallskog	Ingen	21	49 bestånd/beståndsgrupper varav många mycket stora och rikblommiga
C	Hönekullsvägen	Vägkant, tallskog	Ingen	5	7 bestånd/beståndsgrupper varav 2 stora och rikblommiga
D	S Glansabovägen	Tallskog, stigkanter i tallskog	Ingen	4	5 bestånd/beståndsgrupper varav 3 stora och rik-blommiga
E	Åvägen	Vägkant, tallskog	Ingen	5	7 bestånd/beståndsgrupper varav 2-3 relativt stora och rikblommiga
F	Flintabacken	Sandig gräsmark, gles tallskog	Hästbete i 1 hektarruta, i övrigt ohävdat	12	45 bestånd/beståndsgrupper varav många mycket stora och rikblommiga
G	Kalvatäppan	Sandig gräsmark	Ingen	2	3 mindre bestånd/beståndsgrupper
H	Horna Fure, järnvägen	Sandig gräsmark invid banvall och stig i tillskog	Ingen	3	4 glesa men relativt stora och rikblommiga bestånd/ beståndsgrupper
I	Horna Fure, skogsvägen	Vägkant	Ingen	2	3 bestånd/beståndsgrupper varav 1 relativt rikblommig
J	Rinkaby skjutfält i V	Torr sandig betesmark	Välhävdat	1	1 blommande exemplar noterat
K	Rinkaby skjutfält, centralt	Sandig gräsmark	Ingen	2	7 bestånd/beståndsgrupper varav 1 stort och rikblommigt
L	Rinkaby skjutfält i O	Torr sandig betesmark	Välhävdat	4	8 bestånd/beståndsgrupper, alla små och fåblommiga

Tabell 1. Luktvädd. Lokaler och lokalgrupper i Åhus och Rinkaby 2008.

havre *Helictotrichon pratense*. Under de senaste åren har flera nya bostadskvarter anlagts i Yngsjö. I detaljplanen för Yngsjö är denna skyddsvärda växtlokal glädjande nog utlagd som ”parkmark”. I framtiden är det viktigt att området bibehålls som naturmark, eventuellt med en extensiv skötsel för att förhindra igenväxning. För att gynna sandstäppsvegetationen skulle vissa partier kunna bli föremål för kraftigare störningar i form av exempelvis plöjning och harvning, åtgärder som säkert i det långa loppet även skulle vara bra för luktvädd.

Luktvädd har även livskraftiga och rikblommiga bestånd på Flintabacken (lokalgrupp F). Detta är ett område med en rik sandflora invid den arm av Helgeå som kallas Graften och är en kanal som grävdes på 1600-talet för att underlätta transporter från hamnen i Åhus till den nyanlagda staden Kristianstad. Flintabacken, som betades till 2002, håller sakta men säkert på att växa igen men hyser fortfarande fina bestånd av växter som axveronika, fältsippa, backglim *Silene nutans*, småfingerört *Potentilla tabernaemontani* och luddhavre *Helictotrichon pubescens*. I slänterna av en mindre sandtäkt i området växte i början av 1990-talet rikligt med bl.a. sandnejlika och tofsäxing *Koeleria glauca*. Dessa är borta, idag finns här mest tät gräsvegetation och – luktvädd! I den södra delen av Flintabacken finns ett nyuppsatt stängsel men några betesdjur har ännu inte setts till. Att bete inom en snar framtid kommer till stånd på Flintabacken är angeläget, om inte i första hand för luktväddens skull, så för att den i övrigt så värdefulla sandfloran ska kunna bestå. Om hävden kan hållas på en måttlig nivå kommer säkert även luktvädd att kun-

Karta 2 och 3. Luktvädd i Åhus och Rinkaby 2008 samt i Skåne 1989–2005.

na ha livskraftiga bestånd i området framöver. Det finns planer på att exploatera tallskogen mellan Flintabacken och Åvägen för bebyggelse. Om dessa planer realiseras, är det viktigt att hänsyn tas till bl. a. vägrensförekomsterna av luktvädd utmed Åvägen.

Luktvädd är en art som gynnas av måttlig igenväxning till följd av svag hävd. Dock är den beroende av öppna, solvarma lägen varför det kan vara nödvändigt att röja bort sly och talluppslag på växtlokaler som håller på att förbuskas. Där gräsvegetationen tenderar att bli alltför grov och tät kan det bli aktuellt att slå gräset. Detta bör, liksom vid vägkantsslåtter, ske sent på växtsäsongen när luktvädden blommat och hunnit sätta frukt.

Luktvädd är idag känd från långt fler förekomster i Åhus-trakten än tidigare. Om detta beror på att arten verkligen ökat i frekvens är svårt att säga. Å ena sidan kan viss igenväxning ha gynnat luktvädden. På exempelvis Flintabacken har bestånden tveklöst ökat i både storlek och antal sedan betet upphörde. Å andra sidan kan arten ha varit förbisedd. Den blommar sent och när den inte är i blom kan den vara mycket svår att få ögonen på när den växer i ohävdad och lite högre vegetation. Även på välhävdad mark kan den vara svår att upptäcka om blomningen hålls tillbaka genom hårt bete. Hur som helst visar inventeringen att luktvädd har ett flertal livskraftiga förekomster i Åhus och Rinkaby. Om bara nödvändig hänsyn tas till arten och de rikaste lokalerna får någon form av skydd, bör den gå en ljus framtid till mötes i Åhus-trakten. För luktvädd är verkligen en växt att värna om. Efter att ha haft förmånen att njuta av luktvädd under soliga sensommardagar kan jag bara instämma med Hans-Henrik Bruun: ”Og siden har jag været solgt til denne sjældne art, der i skønhed og elegance langt overgår alle danske repræsentanter for den ellers så højt besungne orkidé-familie.” (Bruun 1997).

Citerad litteratur

Bruun, H.-H. 1997. Vellugtende Skabiose (Scabiosa canescens) – status i 1990´erne. – URT 21: 13–20.

Gärdenfors, U. (red.). 2005. Rödlistade arter i Sverige 2005. – ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

Nordstedt, O. 1920. Prima loca plantarum suecicarum. Första litteraturuppgift om de i Sverige funna vilda eller förvildade kärlväxterna. – Bilaga till Botaniska Notiser 1920: 1–95.

Stoltze, M. & Pihl, S. (red.). 1998: Rødliste 1997 over planter og dyr i Danmark. – Miljø- og Energiministeriet, Danmarks Miljøundersøgelser og Skov- og Naturstyrelsen.

Tyler, T. m.fl. (red.). 2007. Floran i Skåne. Arterna och deras utbredning. – Lund.

Författarens adress: Evavägen 33, 296 32 Åhus.
E-mail: kjell-arne.olsson@swipnet.se